ספר

ללמוד וללמד

ביאורים במצות תלמוד תורה והלכותיה

חברתי בעזה״י

יום טוב ליפמאן שרייבער

בן הרה״ג ר׳ שמעון מנואל שליט״א בעמח״ס באר שמעון

לייקוואוד יצ״ו

שנת תשע״ו לפ״ק

©
כל הזכויות שמורות
Schreiber
400 Second St.
Lakewood, NJ 08701

YESHIVA M'KOR CHAIM
BAIS MEDRASH D'RABBEINU RAV BINYOMIN PALER זצוק"ל

ROSHEI HAYESHIVA
HARAV YITZCHOK PALER SHLIT"A
HARAV SIMCHA BUNIM SHLIT"A
HARAV ZECHARIA PALER SHLIT"A

ישיבה גדולה מקור חיים
בית מדרשו של רבנו הגאון רבי בנימין פאלער זצוק"ל

ראשי הישיבה
הרב יצחק פאלער שליט"א
הרב שמחה בונם פאלער שליט"א
הרב זכריה פאלער שליט"א

הן כל יקר ראתה עיני ספר ללמוד וללמד אשר חיבר ידידי ש"ב הרה"ג יו"ט ליפמאן שליט"א בנו של ידיד נפשי הרב הגאון ר' שמעון מנואל שליט"א למשפחת הסופרים, חיבור על הלכות ת"ת אשר עם היותה רק אחת מהמצוות, מ"מ שקולה היא כנגד כולן ועולה על כולנה, ויש כו"כ פרטי דינים ודקדוקים שמפוזרים בכמה מקומות.

ואי לזאת אפריון נמטייה לברי' דר' שמעון שרחש לבו לערוך חיבור ערוך ומסודר על הלכות ת"ת שמבאר הענינים לאשורם שיטות הראשונים ואחרונים בנד"ז ודקדק טובא בדבריהם, שהיטיב להשכיל ולבאר בטוטו"ד בבהירות.

ומה גם ביודעי ומכירי קאמינא בזכרי כבוד הרב הנ"ל עוד בשבתו בשבת תחכמוני לפני אאמו"ר מרן הראש ישיבה זצוק"ל שהיה שקוע בלימוד ברצינות ולמד ביגיעה ובבהירות.

ואברך בזה כבוד המחבר שליט"א שיזכה לשבת בבית ה' כל ימי חייו ללמוד וללמד בתוך נחת והרחבה.

בידידות
יצחק פאלער הע' המסיד
מרן הגאון צבי הקדוש פאלער

160 LOCUST STREET LAKEWOOD, N.J. 08701 PHONE: 732.901.2428 FAX: 732.994.5858

יעקב אפרים הכהן פארכהיימער
מו"ץ בק"ק
לייקוואוד יצ"ו

Yaakov E. Forchheimer
604 Sixth Street
Lakewood, N.J. 08701
(732) 364-4919

ג"ס

אודעי בקיקוטין (נ.) ג"י ושנעמס שיהו דברי תורה מתוקים בפיך שאס ישאל לך אדם דבר אל תתיירא ואמור לו אלוו אמר לו מיד, וראוי להאר דדבר יש נרמז בפסוק השמים של ושנעמס לפניך משום דכתי ללמד תורה לפני עורים מתהלה ללמוד תורה סדרים מתוקים ולהמשיך הרבבות הגורה שלנו וירחיב גבולנו ברחמים.

עם כל ברכות הכהן פזור רבינוחאל

אך בזכות אל התאיחה אוזר נוסח כי לזך בדשת בדר כי אוזר ושנו אל יש בזכות אל התאיחה אוזר נוסח כי לזך בדשת בדר כי אוזר ושנו

ואתה כתוב תלמידי תורה.

ואך ללמד תורה ושאר הלכות מלמדים, וכל תושלת לזולה לזומדי תורה ללמוד ומצותיו שכל כאה זכאה ענינים נימוד הדרוה ללמוד ומצותיו שכל כאה זכאה ענינים נימוד הדרוה

ובן נכון לו לחבר סדר מלשה בענינ תורה ללמוד ולמד. א"נ, בסדרו תלמוד מכסא מזהרן ולכן ראוי ללמד תורה לתלמידיו ויפה למד ויפה מלוס. הנה מוהר"ר יוסף טוב לזיפמאן בן מוהר"ר שמעון מנוסל שרייבער שלטוב הרי הוכן

בכל פרטיו וקרקוליו.

ונראה לאחר שהלך דבקי לסדר לפניו ההלכה בדין מתחלה לסוף במשנה בעזמו לתציר ולשנן בכל הלילה את סיפור הציורה מאבדים בכל פרטיו וקרקוליו שלה, היום ההלכה לבניס, ובאמת בשאת התובה מוטלת על כל אדם לכל בנותיו לעזמו, לבנך ביום ההוא ורק והיה לך לאות על יקך ובין בזשם כי אזקר בזוצ המצוה ראובן בספר הליבות שלמה (מוסדים פרק ג בשאות הלכה אות בוב) לקיים והנזרת אך שיהו מתוקים בפיך ואתה על זוטש ללמוד לבנך.

בע"ה

RABBI ARYEH MALKIEL KOTLER
BETH MEDRASH GOVOHA
LAKEWOOD, N.J. 08701

אריי מלכיאל קוטלר
בית מדרש גבוה
לייקוואוד, נ. ג'י.

בראשי חודש אדר יצ"ו שנינו בלשמה ועשה ולמדתה וכו' עד ואהבתי שתהא מצוה
לכל סיון תשרו

ויהי שמחבקו לקבלת תפקידו בבי מדרשינו ובפרט אחינו יוסף שיהא לתפארת ולברכה
בכסף שפיר בלמוד ולמדה, ובהצלחה יהיה לתפארת מורה ומאיר בישראל,
ולקיים בו ויגשו אליו כל בני ישראל בראש ובמרכז ישראל, ולקיים
ואתחנן אחיות לא' ואחזק מרכבותיו של עולם שפיר מובלטים בהיכלם רב עניין מלות לא' ואחזק
אחותנו הנאמנה פה לייקווד בדי להשפיע לעלות ביראת בשמל התורה, ללמוד ולמד
ולעשות ולקיים את כל דברי התורה. יהי' הרב היקר ר' יוסף שיהיה שמחת עולמים
ומפי עולל וניקים, ויזכה בשבת שהם אחות אחותי ללמוד ולמד
ישראל, ויוסף הצדיק שמאיר את העיר שיהיה התורה בחלק ישראל, שמי שפיל עיניו
ונשלמותה וקיבל התשת שבדוש הרבה אצל הקבלה ניתן לו התורה באותה אדר הבא
שהוא מאחד לכל תורה ניתנה בחנם, ויהי ובזכות שעשאלה אחותנו הנה נחת הגלל
התורה ומן אורח בקדושה לכל עבר שהיה מאחד מאחד ויעשה כמצוה אחת
בכוונה לבבי' שלה התאלי. על תורת חסד, ועבודת שבעונו של חסד תפארה בעולם
התורה שלומה בבזית שלמה לשמה זה לומד על לומדה ונעלה בלשונה שלימה
לשמה. דע תורה של חסד שלא לשמה עד היה תורה שלימה על חסד דף ומיידי במעלת
לשמה. דע תורה של חסד שלא לשמה עד תורה שלימה על חסד אלף עשה לשמה עד
ומגיע אל חסד, וכי' תורת של חסד ו"ו תורת שלימה על חסד וגלגל תורת
לעבד ומגיע חסד את לשמה, וכי' תורת של חסד ו"ו תורת שלימה על חסד וגלגל תורת
מבזיה בטוטפות ביאור המת, ויש להוסיף בהזמן אף המגיד בשאי סוכה פלא מלי
ברחמים שתהא מצוה ועשה ולמדתה וכו' עד ואהבתי שתהא מצוה
לכל סיון תשרו

בברכת התורה

זאב יהודה מלכיאל קוטלר

אליהו וייסמיש

בעמ"ח ספרי הלכה לחג הסוכות

רח' ישעיהו 19, בתי הורנשטין

ירושלים עיה"ק תיו

טל. 02-5385412

Rabbi ELIAHU WEISSFISH

19, JESHAJAHU Str.

BATEI HORENSTEIN

JERUSALEM, ISRAEL

TEL. 02-5385412

ירושלים עיה"ק תיובב"א

יום ב' פ' שלח, ט"ו לחדש סיון, שנה זו ניתנה תורה, תשע"ו

למע"כ ידידי היקר בעל המעלות שלומי הי"ו חסין ובנו

הרב המאציין התורה וי"ש ובנו

במלה"ר יוסף טוב ל"ב מאיר שי' וזרעו שליט"א

את דרשת"ט, קיבלתי בספרו היקר "עלמות וללמדך"

– תידושים וביאורים מתוך תלמוד תורה!

מאוד נהניתי לראות כי הוא עמוק והרוב דבור טעם ודעת

להאיר את במאמרה הצעות על כל שעשה בשלושתיו הקודמים.

על זה הוא בדושם בלה להדגיש הדברים בשאמרו

דתורתך ושבלו ישר, לשמיה שלו תורה!

וי"ה ראוזו אין שמחה, שיפוקו מעיינותיו חוצה,

להעמיק תורה ולהאדירה!

וי"ה צה לתפארת ולשמחה נעת ושמחה לאדון הקדוש

ולמעלת ידידי, המאציין רבי שמואל מנחם שליט"א

בלוי האלות ובמידות דתורה וישרת שמים ואהבת הבריות

ידידי בקרב יקרי הקדוש במלה"ר ברוש אושפיזין יתברכו

משלחן שליט"א ולמשפחתו הקדושה שיחיו

ה' יראיך יאיבם וישנאיבם צדקה ישמחו ויעלזו יאמרו תמיד

ואשרות רבים לצדקה!

ממני הכו"ת לעבודה התורה ולמדידה, אליהו וייסמיש, ירושלים

ישיבה

מאור התורה

הרב אברהם צבי שמענא

בס"ד

לכבוד יקר המרבץ תורה לעדרים כש"ת מוהר"ר חיים
הלוי ווטלפמאן שליט"א בן ידיד ומכיר ג' שנים מעיר טולנא

לה רקיע כשעם אשר צבו"ן לראות מקרוב
הערמתם עה"ז ללמוד עניינו תיי
ללמוד הלכה ומעשה בין עצלו
תורה עיקר ושכר המצוה קטפו
שאומרים לשכיח אשר רקית אמאי עניה
ועיקר נתת שמתה דלא שייכי מעטה ג"כ
תיכף נפשט טרוש יקר אל ה' עלי
תשמי נתת בושבות כסף ואל דקרע אופנו
ואסו"ק בקיבוץ שמחה וזה רשם קטנים
ש"ש דשהה שלישיה עלה ויורד ועיאנה

ק' לובוץ ה"קדה

אברהם בר שמעון

מכתב מאת אאמו״ר שליט״א

לכבוד בני יקירי, בן חכם ישמח אב, הרה״ג ר׳ יום טוב ליפמאן שליט״א,

מאוד שמח לבי ויגל כבודי, בראותי פרי עמלך ויגיעך, אשר נשאך לבך להתעמק בדיני מצות תלמוד תורה, ויגעת ומצאת מלא חפניים, עד שעלה בידך לסדר דיני וגדרי מצוה זו בכל פרטיה ודקדוקיה, וגם זכית להאיר העיניים בהרבה הלכות שהיו עמומות בסוגיא זו, צללת במים אדירים והעלית מרגניתא בידך, ספר נפלא המסודר לפני הלומד כשולחן הערוך, הספר הזה ללמוד וללמד, ספר שהוא מתוק מדבש ומשמח את הלב.

והעולה על כולם, שהנך נאה דורש ונאה מקיים, לומד ומלמד בבהירות נפלאה, כאשר ספר זה מעיד עליך, וכאשר נודע בשער בת רבים כחך הגדול בשיעורים שאתה מוסר לתלמידים בעמקות בבהירות בחריפות ובבקיאות. ובטוח אני שספר זה ישפיע גם על אחרים, ללמוד וללמד כאשר נצטוינו במצות תלמוד תורה.

ובדרך אגב רציתי להעירך, שמידי עברי בספר הזה בסימן י״ב, ראיתי שסדרת וביארת היטב השיטות בענין הלומד בהרהור, האם הוא מקיים בזה מצות תלמוד תורה. ויש להוסיף נקודה אחת על דבריך, שבאמת יש לעיין בשאלה אחרת, האם יוצאים מצות תלמוד תורה ע״י כתיבה. ונראה, דדבר פשוט הוא שבכתיבה יוצאים מצות תלמוד תורה וכמו שיתבאר.

הנה הבאת שם בספרך דעת הגר״א שיוצאים מצות ת״ת אפי׳ בהרהור, ולכן חייבים לברך ברכת התורה גם על ההרהור בדברי תורה. ולדברי הגר״א פשוט הוא שיוצאים מצות ת״ת בכתיבה, דהרי כל הכותב ודאי מהרהר, ויוצא מצות ת״ת ע״י הרהורו. והנה המחבר פסק בשו״ע, דאין מברכים ברכת התורה על ההרהור, וא״כ היה נראה לכאורה, דאין יוצאים מצות ת״ת בהרהור, אבל בארת היטב בספרך, דאין להוכיח מדברי המחבר שאין יוצאים מצות ת״ת בהרהור, די״ל שבאמת יוצאים מצות ת״ת בהרהור, ואעפ״כ אין מברכים ברכת התורה על ההרהור, משום שאין מברכים ברכות המצוות על מחשבה אלא על מעשה, וכן בארתי בס״ד בספרי באר שמעון על המועדים בסי׳ תצ״ד, ע״ש מה שכתבתי שם עוד. ולפ״ז נמצא, דודאי יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, דהרי בכלל כתיבתו איכא גם הרהור, וכמו שנתבאר לדעת הגר״א.

ואולם הבאת עוד בספרך שם, דדעת השו״ע הרב הוא, דאין יוצאים מצות ת״ת בהרהור, ולכאורה לשיטתו היה אפשר לומר, דגם ע״י כתיבה אין יוצאים מצות ת״ת, אלא בעינן דיבור דוקא. אולם המעיין יראה, דדבר פשוט הוא, שיוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, דהרי נפסק בשו״ע, דמברכים ברכת התורה על הכתיבה, ואי נימא דאין יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, איך אפשר לברך ברכה״ת על הכתיבה. וכבר דייקו כן בשו״ת חות יאיר ובשו״ת שב יעקב, דמדברי השו״ע משמע שיוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה. ולענין הרהור ס״ל להחו״י והש״י באמת כהשו״ע הרב, דאין יוצאים מצות ת״ת ע״י הרהור, אבל לענין כתיבה ס״ל דיוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, וכדמוכח מדברי השו״ע.

ולמה באמת ס״ל להמחבר דעדיף כתיבה מהרהור, בזה נחלקו החות יאיר והשב יעקב, דהחו״י מפרש דס״ל להמחבר דכתיבה כדיבור דמי, ולכך יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, והשב יעקב כתב

דס״ל להמחבר שבאמת לא בעינן דיבור במצות ת״ת, ורק שאין יוצאים מצות ת״ת בהרהור, כיון דא״א ללמד לאחרים ע״י הרהור, וא״כ בכתיבה שאין בה חסרון זה, דהרי אפשר ללמד לאחרים ע״י כתיבה, יוצאים שפיר מצות ת״ת ע״י כתיבה.

והיוצא מדברינו, דזה פשוט שיוצאים מצות ת״ת בכתיבה, בין להסוברים שיוצאים ע״י הרהור ובין להסוברים שאין יוצאים ע״י הרהור, דכתיבה עדיף מהרהור משום שהוא כדיבור וכסברת החות יאיר, או משום דאפשר ללמד לאחרים ע״י כתיבה וכסברת השב יעקב.

והנה הבאת שיטת הפנ״י, דאינו יוצא מצות ת״ת אם אינו משמיע לאזנו, ולכאורה לפי דבריו נמצא, דאין יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, דאפי׳ אי נימא דכתיבה כדיבור דמי, אבל סוכ״ס הרי לא השמיע לאזנו, וכ״כ להדיא בשו״ת רעק״א סי׳ ל׳ וסי׳ ל״ב, דכתיבה לא נחשב כמשמיע לאזנו, וכתב שם שמצא סברא זו גם בספר או״ת, וכיון דלא נחשב כמשמיע לאזנו, נמצא שאינו יוצא בזה מצות ת״ת, דהרי במצות ת״ת בעינן שיהיה משמיע לאזנו לדעת הפנ״י.

ואולם א״א לומר כן שאין יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, דהרי פסק בשו״ע דמברכים ברכת התורה על הכתיבה, ואי נימא דאין יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, איך אפשר שיברך ברכה״ת על הכתיבה. ולכאורה צ״ל דס״ל להפנ״י דכתיבה נחשב כדיבור שהוא משמיע לאזנו ודלא כסברת רעק״א והאו״ת, משום דס״ל להפנ״י דהדין של משמיע לאזנו הוא דבעינן דיבור גמור, ואם אינו משמיע לאזנו אין זה דיבור גמור, וא״כ י״ל דכתיבה נחשבת כדיבור גמור, וממילא אין צריך בכתיבה שיהא משמיע לאזנו.

ויש להביא סמך לזה, דעי׳ בחי׳ הרשב״א במס׳ ברכות דף ט״ו ע״א, שכתב מכח סברא, דדיבור שאינו משמיע לאזנו נחשב כהרהור ממש, ושוב כתב דלפי רבי יהודה עדיף אינו משמיע לאזנו מהרהור, ולכאורה היה נראה לפי דברי הרשב״א, דאפי׳ לרבי יהודה שהוא עדיף מהרהור, דיבור גרוע מיהא הויא, וכמו דאמרינן לשאר התנאים שאינו דיבור כלל, ה״נ י״ל לדעת רבי יהודה שהוא דיבור גרוע, וזהו כל החסרון של אינו משמיע לאזנו. ולפי״ז מובן היטב שיטת הפנ״י, דכתיבה נחשב כדיבור שהוא משמיע לאזנו, דכתיבה נחשב כדיבור אלים ולא כדיבור הגרוע של אינו משמיע לאזנו, וא״כ שפיר פסק השו״ע שיוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה.

ונמצא, דלכו״ע יוצאים מצות ת״ת ע״י כתיבה, ואפי׳ לדעת הפנ״י שמחמיר דבעינן במצות ת״ת שיהא משמיע לאזנו.

ואסיים בברכה, יהי רצון שחפץ ה׳ בידך תצליח, שתזכה לזכות את הרבים, בין בספר הנפלא זה ובין בשיעוריך הבהירים והמתוקים, ותזכה עם נו״ב לנחת מצאצאיך היקרים, מתוך מנוחת הנפש ובריאות הגוף, לאורך ימים ושנים טובים.

אביך אוהבך
שמעון מנואל שרייבער

מכתב ברכה מאת מו״ח שליט״א

יום א׳ פרשת קרח תשע״ו לפ״ק

לכבוד חתני כבני, מוכתר בכל מידה נכונה,
הרב הגאון רבי יום טוב ליפמאן שליט״א,

כתוב במשלי ׳בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני׳, ואכן אביע נאמנה את גודל שמחתי לראות אותך מפיץ מעיינותיך חוצה, כיד ה׳ הטובה עליך, להגדיל תורה ולהאדירה. ובלי ספק שרבים יהנו וישתעשעו מאור תורתך. ובפרט שידעתי שהכל בא ע״י עמל ויגיעה לעמוד על עומק הסוגיות ברוב כשרון לאמיתה של תורה.

ובזה אודה לה׳ על גודל חסדו עמדי, על הזכות הגדולה שנפלה בחלקי. ותפלתי לאל, שתזכה אתה עם רעייתך בתי מרת לאה מירל שתחי׳, לרוות נחת מכל יו״ח.

ברכתי מקרב לב, שכה יתן ה׳ וכה יוסיף, שתחדש עוד חידושים כהנה ממעיינות התורה, מתוך הרחבת הדעת ובריאות הגוף.

החותם בברכה, חמיך
אשר אנשיל יחזקאל פאשקעס

הקדמה

בברכת קריאת שמע של שחרית מבקשים בקשה מיוחדת בנוגע למצות תלמוד תורה, שלא זו בלבד שנזכה לקיים כל המצוות שבתורה, אלא גם נזכה ללמוד וללמד ולהבין כל דברי התורה לקיים בזה מצות תלמוד תורה בשלימותה, והיא התפילה שמתפללים שיתן הקב"ה בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. מבואר שמצות תלמוד תורה יש לה מעלה מיוחדת לקיימה כראוי, ועל זה מתפללים עליה באופן מיוחד. והענין מבואר יותר בברכת קריאת שמע של ערבית שמבקשים שבשכבנו ובקמנו נשיח בחוקך וכו' כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, כלשון הפסוק כי היא חייך ואורך ימיך.

מעלת לימוד התורה הוא כדתנן במסכת פאה ונלמד בכל יום אחר ברכות התורה ותלמוד תורה כנגד כולם, ששקולה התורה כנגד כל המצוות. והרי תלמוד תורה היא אחת מתרי"ג המצוות כמו שאר כל המצוות, אמנם מעלתה גדולה כנגד כולם. והרמב"ם (בפירוש המשניות ובהלכות ת"ת פ"ג ה"ג) מפרש הטעם ע"פ מה דאיתא מעלת התלמוד שמביא לידי מעשה, וכיון שמביא לידי מעשה לכן שקול כנגדן. וזה שייך בין לגבי ללמוד שמביא לידי מעשה בעצמו, ובין לגבי ללמד שבזה מביא לידי מעשה של הבנים והתלמידים, ולכן מבקשים על שניהם במיוחד שנזכה ללמוד וגם ללמד.

גם מבואר מעלת לימוד הלכות תלמוד תורה ע"פ מה שכתב האגלי טל בהקדמתו בזה הלשון, מובן שכשם ששמירת שבת שקול ככל המצוות כן ללמוד וללמד בהלכות שבת שקול כללמוד וללמד בכל המצוות עכ"ל. וכן נאמר בענין לימוד הלכות תלמוד תורה, שכמו שמצות תלמוד תורה כנגד כולם כן נמי ללמוד וללמד הלכות תלמוד תורה כנגד ללמוד וללמד של כל המצוות. נמצא שהלימוד של הלכות תלמוד תורה חשוב כתרי"ג לימודים, שכל אחד מהם חשוב כתרי"ג מצוות, צא וחשוב בזה מעלת לימוד הלכות תלמוד תורה.

ואיתא במסכת סנהדרין (צ"ט ע"ב) אדם לעמל פה נברא, ומפרש המהרש"א היינו עמל פה שטורח ולומד וחוזר עליה בכל יום, א"נ שעומל ומלמדה לאחרים, והרמז שמעתי בזה במלת לעמ"ל שהוא ר"ת ל'למוד ע'ל מ'נת ל'למד עכ"ל. הרי שתכלית האדם הוא ללמוד וללמד, ולזה נברא. ותנן בסוף קידושין אמר רבי נהוראי מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני

אלא תורה. וכיון שזה התכלית לכן מתפללים עליו כל כך, וגם צריכים לדקדק לקיימה כראוי, וזהו ע״י הלימוד של הלכות תלמוד תורה.

ברוך הוא אלקינו אשר שם חלקי מיושבי בית המדרש ללמוד וללמד את התורה, וגם שם חלקי לברר וללבן הסוגיות ודברי הראשונים והאחרונים בעניני מצות תלמוד תורה. ראשית לימודי עם תלמידים היתה בהלכות תלמוד תורה שלימדתי לתלמידים מקשיבים מידי שבוע בשבוע בין הסדרים במתיבתא דלייקוואוד בראשות ראש הישיבה הג״ר יוסף בורשטין שליט״א, ואותם השיעורים הם יסוד ספר זה אשר אני נותן לפניכם היום. מגלגלין זכות ע״י זכאי, הוא הר״ר שמחה סענדראו שליט״א, שעסק בצרכי ציבור ליסד שיעורי תורה בכמה מתיבתות בין הסדרים ע״י אברכים, ועמל הרבה שיהיו השיעורים על צד היותר טוב, והוא הגבר שיסד גם שיעור זה שהגדתי בהלכות תלמוד תורה, והזכות שלו הוא. גם אודה להרב ר׳ אליקים פליישמאן שליט״א שעבר על כל הספר והעיר הערות חשובות.

מעמקי לבי אודה כבוד הורי היקרים, ה״ה אאמו״ר הרה״ג ר׳ שמעון מנואל שרייבער שליט״א בעמח״ס באר שמעון, ואמי מורתי החשובה מרת פעריל פרומט תחי׳, אשר מעודי גדלוני בתורה ויראת שמים, ומאאמו״ר למדתי ללמוד וללמד ולחדש חידושים. וכן אודה כבוד מורי חמי הר״ר אשר אנשיל יחזקאל פאשקעס שליט״א וחמותי החשובה מרת מרים אסתר תחי׳, אשר הרבה למדתי מהם עניני תורה ויראת שמים, ומביתם שהוא כבית אברהם אבינו ובית ועד לחכמים, וכל מגמתם להועיל לאחרים. גם אודה לאם חמותי האשה החשובה מרת פייגא ווינשטאק תחי׳ אשת חמי זקני המנוח הרה״ח ר׳ מנחם צבי ווינשטאק ז״ל, המפורסמת במעשיה הטובים בתוך עין טובה לכל אדם, והברכה אחת היא גם לדודי זקני הרה״ח ר׳ אהרן ווינשטאק שליט״א הידוע במעשיו הטובים בכל דבר שבקדושה. במיוחד עלי להודות לאשתי החשובה מרת לאה מירל תחי׳ העומדת תמיד לימיני לעזרני כדי שאוכל לשבת על התורה ועבודה, ונוטלת על שכמה כל טרדותי, ובזכותה זכינו שיצא ספר הזה לאור עולם.

ואסיים בתפלה יהי רצון שיהיה הלימוד בספר זה תועלת להגדיל תורה ולהאדירה, ונזכה כולנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל דברי תלמוד תורה באהבה.

יום טוב ליפמאן שרייבער

תמוז תשע״ו

סדר הסימנים

המצוות שמקיימים בלימוד תורה

סימן א חלקי מצות תלמוד תורה ..... **לא**

סימן ב שיש חיוב מיוחד בכל מצוה ללמוד אותה ..... **מא**

סימן ג המצוות שמנה הבה"ג בתלמוד תורה ..... **נ**

דיני חובת לימוד התורה

סימן ד חובת קביעת עתים לתורה ..... **סב**

סימן ה כמה זמן חייב אדם ללמוד בכל יום ..... **עג**

סימן ו חובת לימוד התורה כל ימי החיים, ואיסור שכחת התורה ..... **פז**

סימן ז ללמוד תורה ולישא אשה איזה מהם קודם ..... **קז**

סימן ח הפסקה באמצע הלימוד כדי לקיים מצוה ..... **קטו**

סימן ט ביטול תורה לצורך בנין בית המקדש וכיבוד אב ואם ..... **קלג**

סימן י ההשתדלות שצריך האדם לעשות כדי להצליח בתורה ..... **קמז**

מה נחשב לימוד

סימן יא אם יוצאים ידי מצות לימוד התורה בלי הבנת הלימוד ..... **קנט**

סימן יב אם יוצאים ידי מצות לימוד התורה ע"י לימוד בהרהור ..... **קעו**

סימן יג אם יוצאים ידי מצות לימוד התורה באמירת פסוקים בדרך תפילה ..... **קצ**

צורת הלימוד היותר משובח

סימן יד מעלת הלימוד בצינעה ..... **רד**

סימן טו מעלת הלימוד בביהכ"נ ובביהמ"ד של רבים ושל יחיד ..... **ריא**

סימן טז מעלת הלימוד מתוך ספר ..... **רכח**

לימוד חלקי התורה

סימן יז החיוב לשלש הלימוד בין מקרא משנה וגמרא ..... **רלה**

סימן יח איזה מין לימוד נכלל בלימוד הנקרא גמרא, וביאור מטרת הרמב"ם בכתיבת ספרו משנה תורה ..... **רמז**

סימן יט ביאור דברי הגמרא גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה ..... **רסו**

סימן כ ביאור דברי הגמרא שמי שלא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ ..... **רעו**

מעלת לומדי התורה

סימן כא שלשה הכתרים שנכתרו בהם ישראל ..... **רצב**

סימן כב מעלת כתר התורה על כתרים האחרים ..... **שא**

סימן כג האופן להיות מוכתר בכתרה של תורה ..... **שי**

החזקת התורה

סימן כד ענין השותפות של יששכר וזבולון ..... **שיח**

סימן כה סגולות התורה במחזיקי תורה, וחלוקת נשים בלימוד בעליהן ..... **שלג**

סימן כו שהמשלם שכירות המלמד נעשה כמלמד עצמו ..... **שלח**

סימן כז אם מותר לתלמיד חכם להתפרנס מן הציבור ..... **שנה**

סימן א

חלקי מצות תלמוד תורה

מחלוקת רמב"ם וסמ"ק אם מצות ללמוד ומצות ללמד ב' מצוות הם

א] כתב הרמב"ם בספר המצוות (עשה י"א), היא שצונו ללמוד תורה וללמדה, וזהו הנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו (דברים ו' ז') ושננתם לבניך וכתוב בספרי (שם) לבניך אלו התלמידים שהתלמידים קרויים בנים שנאמר (מ"ב ב' ג') ויצאו בני הנביאים, ושם נאמר ושננתם שיהיו מחודדים בתוך פיך כשאדם שואלך דבר לא תהא מגמגם לו אלא אמור לו מיד, וכבר נכפל זה הצווי פעמים רבות, ולמדתם ועשיתם, למען ילמדון, וכו' עכ"ל.

מדברי הרמב"ם מבואר שכל חלקי מצות תלמוד תורה נכללים במצוה אחת, שהמצוה כוללת בין ללמוד בעצמו ובין ללמד לאחרים, שהכל נקרא תלמוד תורה ונכלל במצוה אחת.

והטעם שנכלל הכל במצוה אחת הגם דמתרי קראי ילפינן להו [כמבואר במסכת קידושין דף כ"ט ע"ב] נראה שהוא על פי המבואר ברמב"ם בספר המצוות שרש ז' שאין ראוי למנות דקדוקי המצוות במנין המצוות, ומבאר שם הרמב"ם דהיינו שאם יש כמה אופנים שאפשר להתחייב בקיום איזה מצוה אין אומרים שכל אופן מצוה בפני עצמה היא שזה מצווה לעשות כך וזה מצווה לעשות כך, אלא הכל מצוה אחת היא לקיים את המצוה בהאופן שהוא מחוייב לקיימו. והכי נמי י"ל לגבי מצות תלמוד תורה דלכן מצוה אחת היא בהמנין כיון שהכל בכלל תלמוד תורה, אלא שיש כמה אופנים איך מצווה האדם לקיימה, דבנוגע לעצמו הוי החיוב עליו ללמוד תורה, ולגבי אחריני הוי החיוב עליו ללמדה, וממילא הכל מצוה אחת היא והיא מצוה זו שנקראת תלמוד תורה[א].

א) ואין הכוונה בזה שהיא מצוה אחת ממש עם ב' אופנים לקיימה ואיזו מהן שיעשה מספיק, דהא להדיא כתב

אמנם עדיין צריך ביאור דלא דמי כל כך מצוה זו למה ששרש הרמב"ם באותו השורש, כי לכאורה המצוה ללמוד מצוה אחרת היא לגמרי מהמצוה ללמד, דשני ענינים נפרדים הם, המצוה ללמוד היא מעשה הלימוד והעיון, שמחוייב ללמוד את התורה, משא"כ ללמד אין המצוה מעשה הלימוד כשמלמד בנו ותלמידו, אלא מצוותה לפעול באחרים שידעו ויבינו דברי התורה, שבזה הוא מלמד אותם התורה, ולא דמי להציורים שכתב שם הרמב"ם בשרש ז' שהם ב' אופנים לקיים מצוה אחת.

ויש להוסיף דגם אינן תלויין זה בזה, כי הלומד ואינו מלמד מקיים מצות ללמוד ולא מצות ללמד, והמבטל תורה בעת שאין תלמידים לפניו מקיים מצות ללמד ומבטל מצות ללמוד, וכ"ש אם שוכר מלמד ואינו לומד כלל שלא קיים מצות לימוד כלל[ב].

והסמ"ק (מצוה ק"ה וק"ו) מונה באמת ב' מצוות, מצות אחת ללמוד תורה מדכתיב (דברים ה' א') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, ומצוה שנית ללמד לבניו דכתיב (שם י"א י"ט) ולמדתם אותם את בניכם וה"ה לתלמידים, הרי מנה בזה ב' מצוות נפרדים, ללמוד וללמד. ונראה דטעמו כנ"ל דלא דמי מצות ללמוד למצות ללמד ושני מצוות נפרדות הן לגמרי.

זה דעת הסמ"ק, אבל הרמב"ם לא מנה אותם לשתי מצוות, וצריך ביאור מה טעמו. ומצאתי בספר מעיל שמואל (הקדמון, בלשונות הרמב"ם במנין הקצר) שהקשה בקיצור קשיא זה, וז"ל וקשה טובא אחר שמצינו כתוב ולמדתם ועשיתם[ג], על מה חיברן במצוה אחד ולא חילקן בשתי מצות וצ"ע.

הרמב"ם בפרק א' מהל' ת"ת הל' ד' שבאופן שבנו קודם לו בהלימוד משום שבנו יותר נבון ומשכיל ממנו אעפ"כ לא יבטל הוא שכשם שמצוה עליו ללמד את בנו כך הוא מצווה ללמד עצמו, וכתב שם הכסף משנה בביאור הדבר שכיון שבתלמוד תורה יש ב' חלקי המצוה ללמוד וללמד משום הכי א"א לפטור עצמו ממצות ת"ת עי"ז שמקיים דין ללמד כיון שיש גם חיוב ללמוד, הרי מבואר דב' חלקי המצוה ללמוד וללמד צריך כל אחד לקיים שניהם וא"א לצאת ע"י אחד מהם בלבד. אמנם סוף סוף כיון דב' אופנים הם לקיים מצוה אחת לכן נכללים במצוה אחת בהמנין.

ב) אלא שיש לדון בציור זה שיהא כאילו הוא עצמו למד מדין שותפות ישששכר וזבולון, ועי' מזה להלן בסימן כ"ו.

ג) זה אחד מן הפסוקים שהביא הרמב"ם בספר המצוות שנכפלה בהם מצות לימוד התורה, ושם מיירי בלימוד התורה לעצמו, ולכן מקשה שכיון שיש פסוק מפורש ללימוד התורה לעצמו לבד מהפסוק ושננתם שהוא בלימוד לאחרים, א"כ למה לא מנה הרמב"ם לימוד לעצמו ולימוד לאחרים לב' מצוות, א', לימוד לעצמו מהפסוק ולמדתם ועשיתם, ב', לימוד לאחרים מהפסוק ושננתם. ועי' להלן באות ה' בהגה שהערתי שאין פסוק כזה בתורה ולמדתם ועשיתם.

ביאור מהות מצות לימוד התורה כדי ליישב דעת הרמב"ם

ב] **ונראה** דס"ל להרמב"ם שיסוד מצות לימוד התורה באמת אינו מעשה הלימוד מצד עצמו, דהיינו מעשה העיון וההגיון בדברי התורה, אלא ענינו שפועל לדעת את התורה ולהבן אותה, ולפי זה גם בנוגע הלימוד לעצמו הוא ממש כמצות ללמד תורה, דבזה שהוא מלמד את עצמו התורה הוא מקיים המצוה.

וזה מבואר בלשון הרמב"ם בהל' תלמוד תורה (פ"א ה"ג) שכתב בזה"ל, מי שלא למדו אביו חייב 'ללמד את עצמו' כשיכיר שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. וכעין זה כתב שם עוד (בסוף הלכה ד') לגבי ציור שבנו נבון ומשכיל יותר ממנו שבנו קודמו, וזה לשונו, ואע"פ שבנו קודם לא יבטל הוא, שכשם שמצוה עליו ללמד את בנו כך הוא מצווה 'ללמד עצמו'. הרי נקט הרמב"ם מהות מצות לימוד התורה שענינו הוא ענין של ללמד, אלא שמלמד עצמו ולא אחרים.

ומקורו של הרמב"ם בזה נראה שהוא מלשון הגמרא במסכת קידושין (כ"ט ע"ב) דאיתא שם כעין הלשון שכתב הרמב"ם, ללמדו תורה מנלן דכתיב ולמדתם אותם את בניכם, והיכא דלא אגמרי' אבוה מיחייב איהו למיגמר נפשיה דכתיב ולמדתם. הרי שזהו מהות מצות תלמוד תורה ללמד תורה, ונכלל בי' בין למיגמר אחריני ובין למיגמר נפשיה.

ונראה עוד דדבר זה מבואר בתיבת ולמדתם גופא, כי זהו ביאור תיבת לימוד שפועל הבנת התורה עי"ז שהוא מלמד אותה, אלא דלענין אם מיירי שמלמד את עצמו או שמלמד לאחרים זה תלוי בדקדוק המלה, דכשכתוב בבנין קל וּלְמַדְתֶּם אז פירושו שעושה הפעולה לעצמו דהיינו שמלמד את עצמו, משא"כ כשכתוב בבנין דגוש וְלִמַּדְתֶּם [ר"ל אות מ' שהיא אות ע' הפעל דגושה דבזה הויא התיבה בנין כבד] אז הוא פועל יוצא לאחרים ופירושו שמלמד לאחרים.

וכן מבואר בפרשת ואתחנן (פרק ד' פסוק י') בפסוק אשר יְלַמְּדוּן וגו' ואת בניהם יְלַמֵּדוּן, שפרש"י ע"פ התרגום יִלְמְדוּן לעצמם, יְלַמֵּדוּן לאחרים, וביאר המהר"ל בגור אריה דכשכתוב בבנין קל אז פירושו שעושה הפעולה לעצמו, רוצה לומר ילמדון לעצמם, משא"כ בבנין דגוש אז הוא פועל יוצא ר"ל שהוא עושה את הפעולה לאחרים דהיינו שמלמד אחרים את התורה. והכי נמי לגבי וּלְמַדְתֶּם וְלִמַּדְתֶּם תרוייהו ענינים של ללמד הן, והנפק"מ הוא רק אם הוא פעולה לעצמו או שהוא פועל יוצא לאחרים.

ועפ"ז מובן למה כלל הרמב"ם הכל במצוה אחת, כי הכל מצוה אחת היא ללמד

תורה דהיינו להבינה להלומד[ד], אלא שתלוי בהמצב איך מקיים את המצוה, אם הוא מלמד את עצמו או שהוא מלמד לאחרים, והרי מבואר בדברי הרמב"ם בספר המצוות בשרש השביעי הנ"ל שבאופן זה נמנין מצוה אחת בלבד.

שיש גם חיוב של מעשה לימוד התורה והוא מפסוק והגית בו

ג] **והנה** הגם שנתבאר שמצות לימוד התורה הוא מה שמלמד את עצמו לידע ולהבן את התורה, אבל זה ודאי שיש גם דין של הגיון בתורה שהוא מצוה של מעשה הלימוד מצד עצמו, אמנם אין זה מהפסוק ולמדתם או ושננתם אלא הוא מהפסוק ביהושע (פרק א' פסוק ח') שאמר הקב"ה ליהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה ומיניה ילפינן מצוה של מעשה לימוד התורה, כי לשון הפסוק הוא ציווי על עצם מעשה ההגיון דהיינו ההתבוננות בדברי התורה [כדפרש"י שם] ושלא ימוש מפיו, ר"ל שלעולם יעסוק בלימוד של התורה.

[**ובודאי** תכלית הלימוד וההתבוננות כולל נמי לדעת אותה כדי לשמור את המצוות וכמו שמסיים שם הפסוק למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו וגו', אמנם עצם המצוה דהתם הוא ההגיון עצמו אלא דממילא יצא מזה שידע מצוות התורה.]

והרמב"ם בהלכות ת"ת (פרק א' הלכה ח') מביא גם אותו הפסוק שביהושע וז"ל כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה וכו' חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה.

הרי שיש חיוב ללמוד תורה גם מצד עצם מעשה הלימוד וההגיון לבד מהענין ללמד את עצמו.

ואין להקשות דא"כ שנתחדש באותו פסוק והגית מצוה חדשה שמצווין במצות ההגיון בתורה הו"ל להרמב"ם למנותה בפנ"ע במנין המצוות מאותו הפסוק כיון שמצוה אחרת היא שאינו ענין של מלמד תורה אלא מעשה הלימוד עצמו, וכמו שנתבאר דבכגון זה מודה הרמב"ם למנותן לשנים. דאין זה קשה, שהרי אינו פסוק בתורה אלא בנביאים ולכן אינו נחשב

ד) עי' עוד במה שנתבאר בסימן י"א אות ו' שהגם שהמצוה הוא להבינה להלומד, אבל קיומה אינו תלוי במה שלבסוף מבין אלא בההתעסקות להבין אותה לעצמו או לאחרים, וזהו ע"י מעשה הלימוד להבין ולהשכיל, ואפילו אם אינו מבין לבסוף אין זה סיבה שלא יהיה בזה קיום מצוה.

ובעצם הנידון אם המצוה הוא מעשה הלימוד או ההתעסקות להבין עי' עוד בסימן ל"ה אות ו' ואות ז' שמובא שם מחלוקת בענין זה, וע"ש שדעת רבי צדוק הכהן הוא שהמצוה הוא מעשה הלימוד עצמו, וכתב מחמת זה שאפילו בלי תועלת של ידיעת התורה נמי יש המצוה.

כמצוה מן התורה אלא מצוה מדברי קבלה ואינו בכלל מנין תרי"ג.

והגם שאינו מצוה דרבנן שחידשו בעצמם, שהרי הקב"ה הוא דאמר כן ליהושע, וגם לא באותו זמן הוא שנתחדשה המצוה דהא אין נביא רשאי לחדש דבר אלא דגמרא גמירי לה בע"פ ממשה רבינו ואתא יהושע ואסמכי' אקרא [וכדאיתא כעין זה בגמרא לגבי דברים אחרים], סו"ס אין זה נכנס בכלל מנין תרי"ג מצוות וכמו ששרש הרמב"ם (בספר המצוות שרש א') שאינו נכנס בהמנין אלא התרי"ג מצות שנאמרו למשה וכתובים בתורה בהדיא, והרי לא מנה אפילו מה דילפינן מי"ג מדות כ"ש שלא ימנה מה שאין לו עיקר בתורה כלל[ה].

ועי' בפני יהושע במסכת ברכות (כ"א ע"א על תוס' ד"ה האי בד"ת כתיב) שנתעורר בזה שאותו פסוק והגית בו יומם ולילה אינו נחשב כדאורייתא דקרא מדברי קבלה הוא, והחיוב דאורייתא הוא מדכתיב ולמדתם אותם, ושני חיובים נפרדים הם, ועיין שם שכתב נפקא מינה בזה. וכעין זה כתב גם האור שמח (פרק א' מהלכות תלמוד תורה) וז"ל ודע דמצוות תלמוד תורה הוא מן קרא דושננתם וכמה פסוקים, דאילו פסוק והגית בו יומם ולילה הוא בדברי קבלה.

ביאור שני דינים אלו מצות לימוד התורה ומצות ידיעת התורה

ד] **ובענין** שני דיני תלמוד תורה אלו יש אריכות בספר אור ישראל (מהגר"י מסלאנט זצ"ל) סימן כ"ז, וז"ל הנה במצות תלמוד תורה יש בזה שני ענינים, א' לימוד התורה, ב' ידיעת התורה. מצות לימוד התורה הוא מן הכתוב והגית בו יומם ולילה, וכמש"כ הרמב"ם והטור ושו"ע בריש הל' תלמוד תורה וז"ל כל אדם מישראל חייב בת"ת כו' שנאמר והגית בו יומם ולילה ע"ש. והנה למצוה זו של לימוד התורה כל מה שלומד מקיים המ"ע והגית בו יומם ולילה, הן מקרא משנה גמרא הלכות ואגדות, שכולן ניתנו למשה מסיני, וכמו שהאריך בזה בספר נפש החיים

ה) לבד מהיכי דמפרש הגמרא שהוא דאורייתא או גוף תורה אז מנה הרמב"ם המצוה הגם דהוי רק ילפותא מי"ג מדות משום דאז נחשב כדאורייתא ממש כמש"כ הרמב"ם בסוף שרש השני.

ובעצם הדבר האריכו הראשונים בביאור דברי הרמב"ם בזה האם כוונתו שאין הנלמד מדרשה כדאורייתא ממש או דבאמת הוי דאורייתא אלא שאינו מהמנין, עי' בדברי הגרי"פ פערלא בפירושו לסה"מ לרס"ג במבוא לחלק א' אות ז' בשרש השני שהאריך בזה, ועכ"פ מאיזה טעם שיהיה שלא מנה מה שהוא מדרשה מאותו טעם נמי לא ימנה מה שהוא הלכה למשה מסיני כיון שאינו מפורש להדיא בתורה, וכ"ש הוא כיון שאין לה עיקר בתורה כלל.

שער ד' פרק ו' ע"ש. ואף שלא יוכל לפסוק דין מתוך מקרא או משנה וכ"ש מן אגדה, בכ"ז יוצא ידי מצות לימוד התורה.

אולם הגדר השני במצות ת"ת הוא ידיעת התורה, והוא מה שאמרו חז"ל בקידושין דף ל' ושננתם שיהו דברי תורה מחודדין בפיך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד שנאמר (משלי ז' ד') אמור לחכמה אחותי את, ואומר (שם ג') קשרם על וגו' לוח לבך כו', ואומר (תהלים מ"ה ו') חציך שנונים כו', ופרש"י יהו מחודדים בפיך חזור עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם כו', אמור לחכמה אחותי את שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך ע"ש עכ"ל בספר אור ישראל[ו].

מבואר שמצות תלמוד תורה הנלמד מהתורה מחייב ענין של ידיעת התורה, וזהו כמו שביארתי שענינו ללמד את עצמו תורה[ז], משא"כ הפסוק והגית מדברי הנביאים מחייב עוד דין, והוא מצוה של מעשה לימוד והגיון בתורה[ח].

אמנם יש להעיר דמדברי האור ישראל מבואר חידוש גדול שהדין של ידיעת התורה שייך רק לידיעות של הלכה למעשה, וכמש"כ שם עוד להדיא וז"ל והנה ליסוד ידיעת התורה הוא דוקא לימוד הגמרא והפוסקים ואינו יוצא בלימוד אחר כמובן. עוד כתב שם בזה"ל תכלית המצוה של ידיעת התורה הוא לידע דיני התורה ומשפטיה על בורין, שיהיה לו הלכה ברורה בכל מקום איך לשמור ולקיים את כל התורה והמצוה עכ"ל. וזהו דלא כפשטות הפסוק ולמדתם שהוא מצות לימוד התורה שמשמעותה איזה לימוד שיהיה ואף שאינו ענין ידיעת הלכות התורה לענין למעשה.

ודבר זה צריך ביאור למה פירש כן, הא שפיר י"ל שמצות ולמדתם מחייב ידיעת כל התורה כולה ואף מה שאינו נוגע להלכה למעשה, דהגם שאינו להלכה אבל סוף סוף תורה היא והרי לימד את עצמו

ו) ובפשטות רק כשמבין הדברים שייך ענין ידיעת התורה, אבל להלן בסימן י"א אות ט' יבואר ע"פ דברי רש"י דיתכן שאם מלמד את עצמו לשון ההלכה כדי שאח"כ יוכל להבין אותה כשיזכה, א"נ שישמיענה לאחרים, גם זה נחשב ידיעת התורה.

ז) והגם שהוא מביא הפסוק ושננתם ולא ולמדתם אין בזה נפק"מ כי הכל נכלל במצוה אחד כמבואר ברמב"ם בספר המצוות הנ"ל באות א', והטעם שהעתיק אותו הפסוק הוא משום דמיני' ידענו מדת ידיעת התורה שצריכים דברי התורה להיות מחודדין בפיך עד כדי שאם ישאלך אדם דבר אל תגמגם אלא אמור לו מיד, וע"ע מה שכתבתי בסימן ל"ח אות ב' ובהגה. והרמב"ם נמי העתיק בתחלה הפסוק ושננתם הגם דאותו פסוק מיירי בלימוד התלמידים ולא בלימוד עצמו, והוא נמי מטעם הנ"ל שהרי גם הרמב"ם העתיק שם דברי הספרי שיהיו מחודדין וכו'. וע"ע בענין דברי הרמב"ם להלן באות ה'.

ח) וכן מבואר שיש שני דיני לימוד התורה בדברי השו"ע הרב בקו"א פ"ג ה"א ובעוד מקומות.

תורה ויודע אותה. ועוד, דלדבריו נמצא חידוש גדול שהלומד דברים שאינן נוגעים להלכה אינו מקיים המצוה דאורייתא אלא המצוה מדברי קבלה והגית, וזהו חידוש גדול[ט].

ומקורו לומר כן נראה שהוא ע"פ מה שמביא שם מדברי הגמרא בביאור הפסוק ושננתם שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם וכו', ופירש דברי הגמרא שהכוונה הוא לעניני הלכה למעשה שאם ישאלך אדם דבר הלכה לדעת את המעשה אשר יעשה אל תגמגם, ובזה הוא שיש החיוב של ידיעת התורה. אמנם צ"ע דגם יתכן לפרשה על תלמידו של אדם שאם ישאל ממנו פירוש בדברי תורה לא יצטרך לגמגם אלא יאמר לו מיד, וא"כ יכול זה להיות על כל התורה כולה. ובפרט דבזה מיירי הפסוק בלימוד התלמידים כדרשת הספרי ושננתם לבניך אלו התלמידים[י].

ואולי י"ל דטעמו כיון דבקרא כתיב ולמדתם אותם את בניכם, ותיבת אותם על המצוות דלעיל מיני' קאי, וכן לגבי חובת האדם עצמו ללמוד תורה כתיב אח"כ ושמרתם לעשותם דקאי על המצוות, אם כן נכתב הפסוק של לימוד התורה במצוות דוקא, משום הכי מפרש שפסוקים אלו באים לחייב האדם חיוב של ידיעת התורה של דיני המצוות הנוגעים למעשה בלבד.

אמנם עדיין יש להקשות קושיא אחרת והיא קושיא אלימתא, דלדבריו נמצא דלגבי המצוה ללמד את בניו ואת תלמידיו אין חיוב ללמדם אלא המצוות הנוגעים להלכה למעשה, כי הרי הפסוק והגית נאמר רק להאדם עצמו שיהגה בעצמו בתורה, וא"כ לגבי בניו ותלמידיו

ט) אמנם מצאתי לו חבר בדברי השאגת ארי' סי' ל"ה שמתמיה על מש"כ הרמב"ם שנשים פטורות מכתיבת ס"ת שהגם שאינן מצוות ללמוד כל התורה כולה אבל אותן המצוות שמצוות בהן מצוות הן ללמוד, ואין לומר שאין זה מספיק לחייבם בכתיבת ס"ת דא"כ כל ישראל יהיה פטור מחמת שאינו מחוייב במצוות הכהנים. מבואר מדבריו שכן הוא למעשה שאין אנשים מצוות ללמוד אלא אותן המצוות שמצוות בהן. אמנם כבר תמה עליו האבני נזר ביו"ד סי' שנ"ב וז"ל ותמהני על הגאון הזה וכו' ובודאי דבר בטל לומר כן ואפילו למד דינים שכבר עבר זמנם כגון דינים שנהגו במדבר ובשעת היתר הבמות נמי קיים מצות ת"ת וע"ש עוד שהאריך בזה. וכן הבית הלוי בח"א סי' ו' תמה על השאגת ארי' וז"ל ולא ידעתי שום דמיון לזה, דבזכרים אפילו במצוה שאינו נוהג בו היינו שאינו מחוייב לקיימה אבל הא מחוייב ללומדה דמצות לימוד הא איכא בזכרים על כל המצות וגם בספר תורת כהנים מחוייב ללמוד דמצות לימוד בזכרים הוי על כל התורה כולה. וכוונתם שמצד מצות ולמדתם ושננתם מחוייב כל אחד ללמוד לדעת ולהבן כל התורה כולה.

י) ולומר דמסברא בלבד הוא דקאמר הכי קשה טובא לומר כן בלי מקור, ומה דקאמר שכן הוא 'כמובן' אין כוונתו כמובן מסברא אלא כמובן ממה דילפינן מיני' שאם ישאלך אדם דבר וכו' שמובן שהפירוש בזה הוא שאלה הלכה למעשה, אמנם גם זה קשה דגם זה אפשר לדחות כמו שכתבתי בפנים.

כתיב רק ולמדתם ושננתם שהם מצות ידיעת התורה, ולדברי הגר"י מסלאנט זצ"ל מחייבים הם רק ללמדם ולהבינם ידיעת הלכה למעשה ולא דברים אחרים. וזה קשה בין מצד פשטות דברי הפוסקים שלא חילקו בדבר, ובין מצד מה דחזינן להדיא שיש חיוב ללמד את בנו מקרא וזה אינו לימוד של מצוה להלכה למעשה, ובהכרח דמצות ידיעת התורה כולל ידיעת כל התורה כולה וצ"ע[א].

מקור למצות לימוד התורה מהפסוק ושננתם

ה] **והנה** הרמב"ם (בסה"מ עשה י"א הנ"ל) מתחיל שהמצוה הוא ללמוד וללמד, ואח"כ מביא רק פסוק של ללמד דכתיב (דברים ו' ז') ושננתם לבניך, וצ"ב אמאי לא הביא גם הפסוק המחייב ללמוד, וכמו דדריש להו הגמרא במסכת קידושין הנ"ל משני פסוקים נפרדים. ורק אח"כ כשכתב שנכפלה המצוה במקומות אחרים שם הביא גם פסוקים של ללמוד, ואף שם לא הביא הפסוק המבואר בגמרא דילפינן מיני' מצות לימוד מדכתיב (שם ה' א') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם[ב], וצ"ע.

וביותר קשה על מה שכתב הרמב"ם במנין הקצר (מצוה י"א) בזה"ל ללמוד תורה וללמדה שנאמר ושננתם לבניך עכ"ל,

---

יא) ואולי אפשר ליישב דמעתה שנתחייב האדם גם במצות והגית א"כ זהו גילוי שלא לחלק בין לימוד הנוגע למעשה ללימוד אחרת וממילא נכלל במצות ללמד שילמד לאחרים כל התורה כולה הגם דמצד עצם דין ידיעת התורה הנלמד מהפסוק הוא חיוב רק במה שנוגע למצוות. אמנם קשה לומר כן, דכיון דב' דינים נפרדים הם מהיכי תיתי לדמותן לזה, ועוד דא"כ גם בלימוד לנפשי' נימא הכי דלמעשה נכלל במצות ידיעת התורה לידע אף מה שאינו נוגע למצוות והרי האור ישראל לא קאמר הכי וצ"ע. וע"ע בענין זה להלן בסימן ב' אות א' בהגה.

יב) אמנם יתכן שמש"כ הרמב"ם ולמדתם ועשיתם כוונתו לפסוק זה ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם אלא שקיצר בלשון הפסוק, דהא ליתא במקרא פסוק כזה. וכן הוא ביבמות ק"ט ע"א דאיתא בגמרא ולמדתם ועשיתם והכוונה להפסוק ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ככתוב שם על הגליון. ועי' בילקוט שנויי נוסחאות שבסוף רמב"ם דפוס פרנקל בפ"א מהל' ת"ת ה"ג שבכמה כת"י איתא גם שם ברמב"ם ולמדתם ועשיתם. וע"ע בהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים שכתב בזה"ל ועל כן תמצא הציווי בכל התורה ולמדתם ועשיתם מביא החכמה קודם המעשה שבחכמה יגיע האדם למעשה, וזה בודאי צ"ע כי לא מצינו כן בכל התורה, רק לשון ושמרתם ועשיתם מצינו כמה פעמים בתורה, וצע"ג. [ויתכן שכוונת הרמב"ם הוא באמת לפסוק ושמרתם ועשיתם ופירש את השמירה על הלימוד באופן שישתמר בלבו, וכן פירשה היראים בסי' כ"ז (והוא בסימן רנ"ז בדפוס תועפת ראם), וז"ל פירוש השמירה שיהגה האדם בתורה ובמצוות וישמרם בלבבו שלא ישכחם, ומצינו שמירה כלפי הלב דכתיב ואביו שמר את הדבר פירוש שמר את הדבר בלבו וכו'.]

ושם לא הביא שום פסוק אחר ומשמע דהכל ילפינן מפסוק זה, וצ״ע איך ילפינן מן ושננתם מצות ללמוד[יג].

גם קשיא זה מקשה המעיל שמואל הנ״ל, וז״ל יש לעיין שמזה הפסוק אינו חייב אלא ללמוד אחרים, ויש לומר שא״א [ל]אדם ללמד לאחרים אם לא למד תחילה עכ״ל.

ונראה שאין הכוונה בזה רק מצד היכי תימצא לבד שא״א ללמד אא״כ למד, דא״כ אין מזה ראי׳ שהוא מחלקי המצוה. ועוד שהרי אפשר ללמד ע״י שליח שישכור מלמד ללמדם. אלא הכוונה הוא דסברא הוא שזה נכלל בהפסוק גופא, שכשחייבתו התורה ללמד חייבתו גם ללמוד כדי ללמד. ולכן מספיק להביא רק הפסוק ושננתם כדי למילף מיני׳ גם חובת הלימוד לעצמו, כי נכלל בזה חיוב ללמוד לעצמו, הגם דבודאי עיקר החיוב של לימוד לעצמו הוא מפסוק אחר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם.

ויש להוסיף בזה, שהרמב״ם (בסה״מ עשה י״א) מביא שם דברי הספרי (דברים ו׳ ז׳) שדורש מפסוק זה ושננתם שיהיו מחודדים בפיך, ומשמעות לשון הספרי הוא שאין הכוונה לפיו של התלמיד אלא לפיו של המלמד עצמו, שהתורה יהיה מחודד בפיו ובאופן כזה הוא שילמד לתלמידיו[יד]. ואת״ל שלא נכלל בהפסוק ללמוד לעצמו א״כ מנין לנו לדרוש כן על המלמד, הו״ל למידרשי׳ על התלמיד שילמדנו המלמד עד כדי שיהא התלמיד מחודד בה. אלא מבואר שבפסוק נכלל גם ללמוד בעצמו כדי ללמד, ולכן יש לפרש הך מחודדין על המלמד שילמוד באופן שיהיו דברי תורה מחודדין

יג) ובהקדמתו להלכות תלמוד תורה כתב הרמב״ם שהמצוה הוא ללמוד תורה, ולא כלל בה גם המצוה ללמד, וצ״ע אמאי השמיט הרמב״ם חלק זה של המצוה ולא כללן ביחד כמו שעשה במנין הקצר.

יד) וכן מבואר מדברי הקרית ספר פ״א מהל׳ ת״ת שמפרש כן דברי הספרי דהך מחודדין על המלמד קאי, ועפ״ז מבאר הקרית ספר אמאי אין חיוב ללמד בן חבירו בשכר כי הך ושננתם שיהיו מחודדין שייך רק אם מלמד בעצמו. ועי׳ בפני יהושע במסכת קדושין דף כ״ט ע״ב ד״ה ללמדו תורה שכתב דלכן נדרש הפסוק ושננתם לבניך על התלמידים משום דלגבי בנים ממש אין חיוב של חידוד כיון שאין האב מחוייב ללמד את בנו אלא מקרא, וכן דרשת ושננתם ושלשתם א״א לגבי האב כי אינו מחוייב אלא ללמד מקרא. ובהשקפה ראשונה יש משמעות דס״ל שכוונת הפסוק הוא שיחדד התלמידים, ודלא כהקרית ספר, אמנם אין זה פירוש דבריו, שכוונת הפני יהושע הוא שכיון שסיבת החידוד הוא כדי ללמד [ולכאורה מפרש להך שאם ישאלך לסיבה ולא לשיעור], א״כ רק כשמחוייב ללמד בעיון שייך דבר זה, שאם ישאל ממנו בנו ידע מה להשיבו, משא״כ לגבי הבן למה יהיה האב מחוייב להתחדד הא אינו צריך ללמד את בנו אלא מקרא [אמנם צ״ב דלכאורה גם לגבי מקרא יתכן שיהיה מעלה בהיותו מחודד בעצם המקרא, שאם ישאל ממנו פשוטו של מקרא ידע מה להשיב]. ועי׳ עוד בביאור דברי הפנ״י בסימן ל״ח אות ב׳ בהגה. וע״ע בפירוש רשב״ם עה״ת על הפסוק ושננתם שכתב בזה״ל ושננתם לשון חדוד, לפרשם היטב, כמו אשר שננו כחרב לשונם (תהלים ס״ד ד׳).

בפיו עד כדי שכשישאל ממנו התלמיד לא יגמגם אלא יאמר לו מיד.

אמנם עדיין צע"ק דסוף סוף הרי בפסוק זה מבואר רק ענין של לימוד כדי ללמד, אבל מצוה ללמוד כדי שהוא עצמו ידע אינו מבואר שם, וא"כ עדיין אינו מיושב, דהו"ל להרמב"ם להביא הפסוק ולמדתם אותם דמבואר שם חידוש זה דאף כשאינו ענין ללמד לתלמידים מחוייב הוא ללמד את עצמו תורה. וצריכים לומר דעדיף לי' להרמב"ם לקצר ולהביא פסוק אחד על כל חלקי המצוה[טו].

טו) וע"ע לקמן בסימן ו' אות ז' שיישבתי הקושיא בדרך אחר דמהפסוק ושננתם ילפינן שיש ללמוד בכל עת, משא"כ מצד ולמדתם אינו מבטל המצוה ע"י ביטול זמן, ולכן הביא הרמב"ם הפסוק ושננתם אף לגבי ללמוד. ולכן נמי מביא שם הרמב"ם דברי הספרי דיליף מן ושננתם שיהיו ד"ת מחודדים בפיך וכו' דמזה הוא דילפינן שחיוב זה הוא ללמוד בכל זמן כדי שיגיע לתכלית זה.

סימן ב

שיש חיוב מיוחד בכל מצוה ללמוד אותה

דברי האגלי טל ומשא ומתן בדבריו

א] כתב האגלי טל בהקדמת ספרו בזה"ל, [איתא] בש"ס סוטה (ל"ז ע"א) שכל מצוה ומצוה נכרתו עליה ד' בריתות ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ומבואר שללמוד וללמד הוא מחלקי המצוה, ומובן שכשם ששמירת שבת שקול ככל המצות כן ללמוד וללמד בהלכות שבת שקול כללמוד וללמד בכל המצוות עכ"ל.

ביאור דבריו, דאיתא שם בגמרא שכלל ישראל קיבלו על עצמן בריתות על כל מצוה מהתרי"ג מצוות, ולא רק ברית אחד לכל מצוה ומצוה אלא ארבע בריתות, כי לכל מצוה יש ד' חלקים ללמוד וללמד לשמור ולעשות ועל כל אחד קיבלו ברית. וזה קשה כי ללמוד וללמד מצוה בפנ"ע הם שהם אחד מתרי"ג מצוות [ולסמ"ק המובא לעיל בסימן א' הם שני מצוות], ומה השייכות בהם לכל מצוה ומצוה להיות תרי"ג פעמים ללמוד ותרי"ג פעמים ללמד. ובהכרח שמצות הלימוד אינו מצוה בפנ"ע הכולל לימוד כל התורה כולה אלא שנעשה חלק של המצוות ומתחלק לתרי"ג חלקים. ולכן קאמר הגמרא שיש תרי"ג בריתות של ללמוד ותרי"ג בריתות של ללמד כיון שהלימוד אינו נחשב כמצוה בפנ"ע אלא כחלק מהמצוות.

ועפ"ז חידש האגלי טל דכיון דלימוד עניני המצוות הם מחלקי המצוות א"כ אפשר לחלק בין הלימודים, שמצוה שיש לה איזה מעלה אז גם הלימוד בענינה יש לה המעלה כיון שגם הלימוד הוא חלק של המצוה, שכמו שחלק העשייה של המצוה יש לה המעלה כמו כן חלק הלימוד יש לה המעלה. ולמשל הלימוד של שמירת שבת יש גם לה מעלת שמירת שבת השקולה ככל המצוות כמו שיש מעלה זה לעשיית המצוה.

אמנם צ"ב דלפי זה למה נחשב תלמוד תורה להיות גם מצוה בפנ"ע ליתן לה ד' בריתות, הא כבר נחלקה להיותה מחלקי מצוות האחרים להיותה הללמוד

והללמד שלהם וליכרת ברית על זה. ובשלמא חלקי הללמוד והללמד שבמצות ת״ת מובן שיהיו נחשבים לעצמן כי הפירוש בהם הוא הלימוד של הלכות תלמוד תורה דומיא דללמוד וללמד של שאר המצוות שהוא לימוד הלכות המצוה, אבל חלק הלעשות של מצות תלמוד תורה הא למה נחשב לעצמו לכריתת ברית, הא הוא ניהו הללמוד והללמד של המצוות, וכיון שמחלקי המצוות הם שמחייבים את הלימוד ונכרתה ברית על זה א״כ לא תהיה נמנית בפנ״ע כיון דהיינו הך.

וצ״ל שחלק הלעשות שבמצות ת״ת נחשב לעצמו לחובת לימוד חלקי התורה שאינם נוגעים למצוות, דכיון דאינם מעניני מצוות א״כ אינם בכלל הבריתות של המצוות, ולכן נכללים לעצמם במצוה אחת והיא מצות ת״ת[א]. אמנם א״כ יש חילוק בין חלקי הלימוד לחלקי העשייה שבמצוה זה, שהרי רק לגבי הלעשות של מצות לימוד התורה הוא שהלימוד של עניני המצוות אינם בכללה אלא בכלל חלקי המצוות עצמן, אבל חלקי הללמוד וללמד של מצות ת״ת שהפירוש בהם הוא כנ״ל לימוד הלכות ת״ת נכלל בה גם הלכות הלימוד של הת״ת של דיני המצוות, והגם שהלעשות אינו כוללם, וזה דוחק.

לכן נראה להוסיף קצת נופך בדבר ולומר דמה דמבואר בסוגיא דמסכת סוטה שיש חובת לימוד שהוא מחלקי המצוה אין זה אותו חובת הלימוד של מצות תלמוד תורה, שיש באמת שני חיובים של לימוד, אחד מצד מצות הלימוד שהוא מצות תלמוד תורה ואחד מצד חלקי המצוה. והיינו דמלבד מה שמצות תלמוד תורה מחייב האדם ללמוד כל התורה כולה גם המצוות עצמם מחייבין האדם ללמוד הלכותיהן, ולא רק כהיכי תימצא לדעת איך לקיים המצוות אלא הוא חיוב של לימוד הכלול בהמצוות.

וזה מה דמונה הגמרא במסכת סוטה לגבי הבריתות ללמוד וללמד שהם מחלקי המצוות, דאין זה מצות לימוד התורה מצד עצמו, שאותו החיוב הוא מצוה בפני עצמו (הנלמד מהפסוק ולמדתם אותם) שכולל לימוד כל התורה כולה ובכללה גם לימוד עניני המצוות, אלא דמלבד זה יש גם חיוב מצד המצוות עצמם שהם מחייבים האדם בחובת לימוד ללמוד הלכות המצוה. (ועי׳ להלן בסימן ג׳ שאבאר דיתכן שזהו שיטת הבה״ג במה שמנה שתי מצוות בענין

א) עי׳ בסימן א׳ אות ד׳ מדברי הגר״י מסלאנט בספר אור ישראל שמצות תלמוד תורה דאורייתא כולל רק לימוד דיני המצוות, ולדבריו א״א לפרש כן, אמנם כבר הבאתי שם מה שקשה על זה, וע״ש בהגה שהבאתי שהאגלי טל עצמו בספרו אבני נזר כבר תמה בכעין זה על השאגת ארי׳ [ומיירי שם בנוגע למצוות שאינם נוגעים להלומד למשל מצוות כהונה לישראל, אבל ה״ה שאר חלקי התורה], וע״ש בשם הבית הלוי דודאי יש מצוה ללמוד כל התורה כולה.

לימוד התורה מצות תלמוד תורה ומצות ללמוד.)

ובאמת האגלי טל נמי מודה שמלבד חובת לימוד מצד מצות תלמוד תורה [שנחלקה לתרי"ג חלקים] יש חיוב לימוד גם מצד המצוות עצמן, דכיון דכדי לקיים את המצוה צריך האדם לדעת הלכותיה ממילא כשנצטוה בהעשייה נכלל בזה גם ציווי של לימוד, ואותו החיוב הוא שמחייב הנשים ללמוד הלכות אותם המצוות שמצוות בהם (כמש"כ הרמ"א ביו"ד סי' רמ"ו שמצוות נשים בלימוד הלכות אותן המצוות) הגם שנתמעטו מחובת הלימוד שהיא מצד מצות תלמוד תורה [דלדעת האגלי טל היינו חלקי ללמוד וללמד שמונה שם הגמרא, ואין להן רק עשייה, וכמו שכתב שם האגלי טל בהגה דנשים אינן מחוייבות בללמוד וללמד כלל אלא בחלק הלעשות של המצוות ולא דמי לאנשים במצוות הכהנים ע"ש].

אמנם סובר האגלי טל שאין חיוב זה שהיא מצד המצוות חובה של לימוד אלא הוא רק היכי תימצא של קיום המצוות ונכלל בחלק הלעשות שלה (כן מבואר להדיא בספרו אבני נזר ביו"ד סי' שנ"ב שזהו שיטתו ע"ש), ומשום הכי לא פירש האגלי טל שכוונת הגמרא בסוטה הוא להללמוד והללמד שהם מצד המצוות כיון דבאמת אינם חובת לימוד כלל אלא חלק מהעשייה והיכי תימצא לקיימה, וא"כ בהכרח שכוונת הגמרא הוא למצות לימוד התורה עצמה, ושפיר הוכיח מזה שמצות תלמוד תורה מתחלק לתרי"ג חלקים להיות חלק מחלקי המצוה שהם ללמוד וללמד לשמור ולעשות, וחשיבות הלימוד הוא כפי מעלת המצוה כגון הלכות שבת כמש"כ שם.

אבל לפי מה שכתבתי י"ל דבאמת מצות תלמוד תורה הוא מצוה אחד שאינו מחלקי המצוה, אלא דמלבד זה יש גם חובת לימוד מצד המצוות, שכמו שהמצוה מחייב האדם לעשותה כמו כן מחייב האדם ללמוד הלכותיה והוא חובה של לימוד. ומצד אותו חובת הלימוד יהיה ללימוד הלכות שבת מעלת שמירת השבת השקולה לכל המצוות, אבל מצד מצות תלמוד תורה כל לימוד שוה כיון שאינו תלוי בהמצוה להיות חלק ממנה.

ובמה שיש חובת לימוד גם מצד חלקי המצוה יש בזה נפקא מינה לגבי חובת הנשים בלימוד התורה באותן המצוות שמצוות בהן כמו שיבואר בסמוך באות ב', שנשים נתמעטו ממצות תלמוד תורה וא"כ אין להן חיוב של לימוד אלא מצד המצוה שמחייבן גם בחובת לימוד, אבל לא מצד מצות לימוד התורה של ולמדתם.

ועוד יש נפקא מינה בין הדינים בענין הנתבאר לעיל דמצד מצות לימוד של המצוות אין החיוב אלא לימוד הנוגע לקיום המצוות, אבל לימוד אחר שאינו נוגע

לקיום המצוות אין בזה חיוב אלא מצד מצות תלמוד תורה[ג].

יישוב ע"פ יסוד הנ"ל למה מברכות נשים ברכת התורה

ב] ועי"פ הנתבאר דישנם שני דינים במצות לימוד התורה אפשר ליישב דבר הצריך עיון במאי דמצינו שנשים מברכות ברכת התורה הגם שפטורות ממצות תלמוד תורה.

דהנה הב"י (או"ח סוף סי' מ"ז) מקשה כן בשם המהרי"ל (שו"ת חדשות סימן מ"ה ב') למה מברכות נשים ברכת התורה הא מצות עשה שנשים פטורות ממנה היא כדיליף בקדושין דף כ"ט ע"ב (וגם איתא בסוטה כ"א ע"א דכיון דאינן מצוות ועושות אין להן זכות תורה להגן ע"ש), ועוד דמלבד הא דפטורות גם יש דין דאדרבה אין להן ללמוד כי כתיפלות היא להן כמו שפסק הרמב"ם (פ"א מת"ת הי"ג). וכוונת המהרי"ל בהוספה זה הוא לפרש דמשום הכי אין ליישב ע"פ מאי דסבירא לי' לרבינו תם שנשים מברכות אף על מצוות שאינן מצוות בהן, כי בזה גרע שיש סיבה שאין להן ללמוד מחמת תיפלות[ד].

ותירץ המהרי"ל בב' אופנים. א', דתורה שבכתב אינו תיפלות להן כדאיתא ברמב"ם, ואף דלמעשה אין להן ללמוד אף תורה שבכתב אבל סו"ס אינו תיפלות[ד]. פירוש, וממילא יש להן לברך על לימוד זה של תורה שבכתב ע"פ דעת ר"ת שנשים

ב) אמנם לפי מש"כ באור ישראל הנ"ל שמצות לימוד התורה הכתוב בתורה מחייב רק ללמד את עצמו ידיעת המצות א"א לומר כן, ועי' בהגה דלעיל. [אלא דאיכא למימר דכוונת האור ישראל הוא רק מצד הפסוק ולמדתם אילו לא היה כתוב פסוק אחר, אבל מעתה דראינו מהפסוק והגית שיש חובת לימוד אף של שאר חלקי התורה שאינם נוגעים למצוות א"כ יתכן לומר שהכל בכלל ולמדתם. ובהגה בסימן א' סוף אות ד' הוכחתי דלגבי המצוה ללמד בהכרח צריכים לומר כן שנכלל בה כל חלקי התורה שהרי בללמד אין פסוק והגית ואעפ"כ ראינו שיש מצוה ללמד את בנו מקרא כמבואר בקידושין ל' ע"א שאינו דוקא מה שנוגע למעשה, וע"כ שכיון שנתחדש מצות והגית זה מגלה שהכל בכלל חובת הללמד של ולמדתם אותם את בניכם, וא"כ ה"ה נאמר כן גם לגבי חובת הלימוד לעצמו דלמעשה הכל בכלל. אמנם לא משמע כן שזה כוונתו.]

ג) וגריעותא זה איכא לפרש כפשוטו דכיון דאיכא סיבה דבדוקא אין להן ללמוד ממילא לא שייך עליו ברכה ולא דמי לשופר וכדומה דרשות היא להן לעשות המצוה. וגם אפשר לפרש בדרך אחר דכיון דעשאוהו כלימוד של תיפלות א"כ אין זה נחשב כלימוד התורה וממילא לא שייך עליו ברכה, וכעין מש"כ הפרישה ביו"ד סי' רמ"ו ס"ק ט"ו שבלימוד באופן של תיפלות אינה מקבלת שכר, אמנם יתכן [כפי המבואר שם בפרישה] שאין זה אלא כשהאב מלמדה אבל כשלומדת בעצמה כהוגן מצינו שיש לה שכר כדאיתא ברמב"ם, עי' בענין כל זה לקמן בסימן ל' אות ג', וע"ש בכל הסימן שהארכתי בענין דברי הפרישה.

ד) ויש להוסיף דבט"ז ביו"ד סי' רמ"ו סק"ד מבואר שפשוטו של מקרא מותר להן ללמוד אף לכתחלה.

מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא. ב', שמחוייבות נשים באמירת פרשיות הקרבנות, וכן לדעת הסמ"ג מחוייבות נשים ללמוד דיני המצוות שמחוייבות בהם, הרי שיש לימודים אלו שנשים מצוות בהן, ועל לימודים אלו מברכות נשים ברכות התורה.

והקשה בביאור הגר"א (שם בסי' מ"ז סעיף י"ד) על אופן השני הנ"ל דאיך אפשר לומר שנשים מחוייבות בלימוד אותן המצוות ויברכו על זה וצונו ונתן לנו הא נתמעטו מקרא ממצות ת"ת לגמרי דקרא צווח ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם. אע"כ שהעיקר הוא כאופן הראשון שמברכות ע"פ שיטת ר"ת כמו שופר ולולב כשלומדות תורה שבכתב שאינה תיפלות.

ובבית הלוי (חלק א' סי' ו') הוסיף להקשות מגמרא בסוטה הנ"ל שאין לנשים זכות תורה במה שלומדות תורה כיון דאינן מצוות בהלימוד אלא יש להן זכות מחמת הא דחולקין בלימוד בעליהן ובניהן, מבואר להדיא שאינן מצוות כלל ללמוד, דאת"ל שבאותן מצוות שמחוייבות בהן יש להן חיוב ללמוד א"כ מצד זה יהיה להן זכות תורה.

ולכן פירש הבית הלוי דבאמת כוונת הסמ"ג הוא רק להיכי תימצא לידע הדינים דלהכי יש לנשים ללמוד אבל אינה מצות לימוד כלל[ה], ומה שכתב המהרי"ל טעם עפ"י הסמ"ג לברך ברכת התורה כוונתו הוא דמטעם שמחוייבות ללמוד דיני המצוות שלהן אין זה תיפלות וממילא שייך להו לברך מחמת דברי רבינו תם שנשים מברכות על כל המצוות אף דפטורין בהם וכעין תירוץ א' של מהרי"ל[ו].

זה דעת הבית הלוי אליבא דהסמ"ג והמהרי"ל דבאמת אין לנשים חובת

ה) וזהו גם דעת האבני נזר כנתבאר לעיל שחובת הלימוד של הנשים בהלכותיהן הוא מצד חלק הלעשות של המצוה, הרי שאינו חיוב של לימוד אלא היכי תימצא לדעת ההלכות, וכמו שעשיית הסוכה הוא היכי תימצא לקיים מצות סוכה [כמו שמדמן באבני נזר שם] והגם שהוא חלק של המצוה אבל היינו חלק מהעשייה ואינה ענין של לימוד כלל. וכעין זה כתב בשו"ת בית אפרים חלק או"ח בההקדמה ד"ה ועפ"ז שהלימוד לדעת איך לקיים המצוה הוא עצמו בכלל צווי מעשה המצוה שהרי בזה ידע איך לקיים המצוה כשיבא לידו לקיימה וזולת הלימוד אין סיפוק בידו לעשות וא"כ לימוד הזה יש בו מקצת המעשה והתחלתה. מבואר גם מדבריו שהלימוד כדי לעשות הוא חלק מדין עשייה, וא"כ לכאורה זהו החיוב של נשים ללמוד, וממילא לא שייך בזה ברכת התורה כיון שאינו דין לימוד כלל.

ו) אמנם צ"ב דא"כ דאף תירוץ ב' צריך להא דר"ת, הא כיון דאיכא תורה שבכתב שאינה תיפלות אמאי הוצרך המהרי"ל להוסיף עוד דברים בזה. והיה אפשר לומר דהעדיפות של תירוץ זה על תירוץ הראשון הוא רק כדי ליישב שיהא הברכה קאי אף על תורה שבעל פה דנוסח הברכה לעסוק בדברי תורה מורה דעל תורה שבע"פ קאי כמש"כ שם הב"י בסי' מ"ז מהמהרי"ל. אמנם לגבי פרשיות הקרבנות א"א לומר כן דהא תורה שבכתב

לימוד כלל ואינן מברכות אלא משום שמותר לברך אף כשאינו מצווה ועושה, אבל הגר"א ביאר בדעת המהרי"ל אליבא דהסמ"ג שיש חיוב לימוד לנשים בדיני הלכותיהן, אלא דפליג עליו הגר"א[ז]. וכן הוא דעת הפמ"ג (שם בסימן מ"ז) בדעת המהרי"ל אליבא דהסמ"ג שיש לנשים חיוב של לימוד בדיני הלכותיהן ועפ"ז כתב הפמ"ג (משבצות זהב א') שנשים מוציאות אנשים ידי חובתן בברכת התורה כיון שיש להן חיוב ברכה מדינא, ומזה הוכיח בביאור הלכה שם בסוף הסימן שהפמ"ג חולק על הביאור הגר"א הנ"ל שמדחה דברי הסמ"ג. אבל למעשה קשה על המהרי"ל [לפי מה שהבינו דבריו הגר"א והפמ"ג] מה שהקשו הגר"א והבית הלוי דבקרא הרי נתמעטו להדיא מחובת לימוד, וגם ממה דמבואר בגמרא שאין להן זכות לימוד התורה כלל.

וע"פ יסוד הנ"ל מיושב, דאיכא למימר דדעת המהרי"ל הוא כמו שביארתי שיש חיוב ללמוד וללמד שהם חיובים של לימוד מצד המצוות, שכל מצוה מחייב גם חיוב של לימוד, ודין לימוד הוא ולא רק כהיכי תימצא, וממילא מה שנשים חייבות ללמוד כדי לדעת איך לקיים מצותיהן הוא באמת חובת לימוד, ומה שנתמעטו ממצות לימוד התורה זהו ממצות לימוד מצד תלמוד תורה מהפסוק ולמדתם אבל במצות לימוד שהוא מחלקי המצוה בזה הן חייבות,

---

היא, ומשנת איזהו מקומן אינו חיוב לנשים [והגם שהשו"ע בסימן נ' כתב דקבעו לשנות פרק איזהו מקומן דמשמע שיש בזה חיוב, אותו תקנה הוא מצד מצות ת"ת לשלש הלימוד במקרא משנה וגמרא כדאיתא שם, וחיוב זה ליתא בנשים. וכן מבואר שאין כוונת הסמ"ג לזה מדנקט לשון פרשיות הקרבנות]. אבל המעיין בדברי המהרי"ל יראה להדיא הישוב לזה דכוונתו להוסיף שיש חובה להן ללמוד דברים אלו וממילא איכא ק"ו משופר ולולב, דכיון דבדברים אלו יש להן חיוב ללמוד הגם שאין זה חובת לימוד המחייב ברכה מצד עצמו אבל סו"ס בודאי זהו טעם מספיק להיותן עדיפי משופר ולולב וא"כ אין זה רק מה מצינו אלא ק"ו [וע"ש בהמשך דברי המהרי"ל דמבואר להדיא כדברי הבית הלוי, ומה שלא פירש כן הגר"א בדבריו (וכן הפמ"ג דלהלן) הוא משום שלא היה נדפס בימיו תשובות החדשים של המהרי"ל ולא היה לו אלא מה שהעתיק הב"י דבריו מהאגור שהביא דברי המהרי"ל בקיצור], אמנם למעשה כתב המהרי"ל בסוף דע"פ דברי הסמ"ג יתורץ גם נוסח הברכה ע"ש, אבל אין זה הסיבה שהוסיפה.

ז) היינו שהגר"א פירש בדעת המהרי"ל שהוא סובר בדעת הסמ"ג שיש חובת לימוד ממש ומשום הכי הקשה עליו [והגם דמדבריו משמע שהוא חולק על עצם דברי האגור בשם הסמ"ג, אבל אינו כן שהרי ביו"ד סי' רמ"ו הביא ראי' לדבריו, אע"כ דבדעת הסמ"ג פירש הגר"א נמי כהבית הלוי שהוא רק מצד היכי תימצא, אלא דמדברי המהרי"ל הוכיח דסובר שיש חובת לימוד ממש ועל זה הקשה קושייתו], משא"כ הבית הלוי פירש (מחמת הקושיות) גם בדעת המהרי"ל שהוא סובר בדעת הסמ"ג שחובת הלימוד הוא רק להיכי תימצא לדעת הדינים ומה שהביא דבריו לגבי ברכת התורה הוא להיות סיבה שלא תהיה לימודן לימוד של תיפלות. אבל למעשה נמצא דבין להגר"א ובין להבית הלוי הוי ברכת התורה לנשים משום הדין של אינו מצווה ועושה שמברכין על הלימוד כדעת ר"ת ולא משום חובה של לימוד.

דכיון דמחוייבות הן בהמצוה מחוייבות הן בכל פרטיה וזה כולל אף ללמוד הלכותיה דהיינו חלק הללמוד של המצוה[ח].

וא"כ לא קשה קושיית הגר"א והבית הלוי, דמה שנתמעטו הוא מהחיוב של ולמדתם והוא באמת מיעוט על הכל ואף לימוד של הלכות מצותיהן, וכן מה דאיתא בגמרא שאין להם זכות תורה להגן ולהציל היינו נמי מחמת שנתמעטו מכל המצוה של לימוד התורה ואף בלימוד הלכות מצותיהן, ומה דקאמר הסמ"ג שיש להן חיוב ללמוד הלכותיהן שפירשה הפמ"ג שהוא דין לימוד ממש לחייב ברכת התורה היינו דין לימוד מצד חלקי המצוה שכיון שחובת לימוד הוא שפיר מברכים עליו[ט]. ולענין זכות תורה, הגם שהוא חיוב של לימוד אבל אינה מצות ת"ת להיות לה זכות תורה של מחוייב בדבר.

שו"ר שכבר כתב כן בספר אבי עזרי (על הרמב"ם ריש הלכות ת"ת) ליישב קושיית הגר"א, וב"ה שכוונתי לדבריו. ומדבריו מבואר כמו שכתבתי שהמצוה מחייב חובת לימוד ממש ובזה הוא שיתיישב הדבר למימר שזהו סיבת חובת הנשים בברכת התורה מצד הלכותיהן.

וז"ל האבי עזרי, ונראה בזה שזה ודאי שאין הנשים חייבות בלימוד אף המצות שהן חייבות, אבל זהו רק ממצוה המיוחדת שנא' בלימוד התורה ושננתם או ולמדתם שבזה נדרש בניכם ולא בנותיהם, אבל כל מצוה ומצוה שנאמרה בתורה שהתורה מצוה אותה נכלל בציווי הזה גם שנדע, כמו כשכתוב וקשרתם לאות על ידך יש בכלל זה לשמוע מה שאני מצוה ולדעת מה שאני מצוה וגם לדעת את כל פרטי המצוה וחלקיה באופן זה חייב ובאופן זה פטור, וכן הוא במצות אלו שהנשים חייבות הציווי לקיים המצוה נאמר גם לנשים כמו שמור את יום השבת שנכלל במצוה זו שאת צריכה לדעת שחייבת את זאת, וזה ג"כ מצות לימוד, אלא שאשה פטורה ממצוה הכללית של ולמדתם ששם איתמעטו נשים, אבל המצוה הפרטית שבכל מצוה שנכלל בה שצריכין לדעת מזה אין מיעוט בנשים ולא שייך המיעוט מאחר שהיא מצווה במצוה עצמה ממילא מוכרחה לדעת המצוה עם כל פרטי', וע"כ שייך שפיר שאשה צריכה לברך ברכת התורה משום שהיא מחוייבת במצות

ח) ויל"ע אי במצותיהן יש להן גם דין ללמד דהיינו ללמד לאחרים איך לקיים מצוה זו, או דלמא רק מה שנוגע לעשייתן יש להן דהיינו הללמוד אבל לא הללמד, [ועל הצד שהלימוד הוא רק כהיכי תימצא פשיטא שאין להן חלק הללמד, אבל להנתבאר שהוא חובת לימוד ממש יתכן שנכלל בה גם ללמד].

ט) וזהו רק לפי מה שביארתי לעיל שחובת לימוד הוא ולא רק היכי תימצא, אבל לפי ביאורו של האגלי טל שאין הלימוד בנשים אלא מצד היכי תימצא לעשיית המצוה וכדס"ל נמי להגר"א והבית הלוי א"כ אין זה נחשב כחובת לימוד התורה ולא יתיישב בזה אמאי מברכות ועדיין נצטרך לשיטת ר"ת וכמו שכתב הבית הלוי.

שחייבת. ואף שלא נמנה מצוה זו במנין המצות זהו משום שהוא פרט בעצם המצוה אבל מצוה היא ודו"ק עכ"ל.

ויש להעיר דלפי סברתו בביאור למה נכלל ללמוד בחובת המצוה לכאורה אין זה מוכרח אלא לגבי ללמוד ולא לגבי ללמד, אבל ע"פ הגמרא בסוטה נמצא שגם ללמד הוא חלק מחלקי המצוה, וא"כ יתכן שגם נשים חייבות בזה, וכמו שכתבתי לעיל בהגה.

ובנוגע מה שכתב בסוף דבריו שאינו נמנה במנין המצוות כיון שהוא פרט בעצם המצוה, עי' להלן בסימן ג' שביארתי דברי הבה"ג ע"פ יסוד הנ"ל דזה כוונתו במה שמנה מצות ללמוד וללמד ע"ש, וא"כ נתבאר שהבה"ג באמת מונה חובת הלימוד מצד המצוות למצוה בפני עצמה, אלא דאליבא דדעת הרמב"ם הוא דקאמר האבי עזרי שאינו מהמנין כיון שהוא פרט בהמצוה.

ויש להוסיף עוד טעם שלא נמנה, שכיון שאין פסוק מפורש לחייב את זה משום הכי אינה נמנה בפני עצמה להרמב"ם.

יישוב דברי הרמב"ם ע"פ יסוד הנ"ל

ג] **ועל** פי יסוד זה אפשר ליישב דברי הרמב"ם (פרק א' מהלכות תלמוד תורה הלכה ג') שכתב בזה"ל, מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד עכ"ל.

וכתב הכסף משנה וז"ל ותיבת וכן אינה נוחה לי, ויש ליישב דהכי קאמר אע"פ שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו, ותדע שהוא מצווה בכך שהרי מצינו בכל מקום קודם התלמוד למעשה מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה, ומאחר שהוא חייב לעשות חייב הוא ללמוד עכ"ל.

וכל זה צע"ג, שכיון שיש פסוק מפורש דכתיב (דברים ה' א') ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם שמחייב את האדם ללמוד תורה, אמאי צריך הרמב"ם לדייק כן מסוגיית הגמרא שהתלמוד מביא לידי מעשה. ובכגון זה מקשה הגמ' בכל מקום ויהודה ועוד לקרא, למה צריכים ראי' לדבר המפורש בתורה.

ואפשר לדחוק ולפרש ע"פ האור ישראל הנ"ל בסימן א' דס"ל דדין ידיעת התורה שנלמד מהפסוק ולמדתם מחייב את האדם לידע רק דיני המצוות, וא"כ י"ל דלזה הוא שמביא הרמב"ם ראי' דהך דין

לימוד הוא בנוגע המצוות כיון שהתכלית בזה הוא מה שמביאו לידי מעשה. אמנם קשה לפרש כן כיון שהרמב"ם לא כתב בתחילה שדין לימוד הזה הוא רק לדיני המצוות כדי שאח"כ יביא ראי' לכך, אע"כ שכוונה אחרת היתה לו להרמב"ם בזה.

ונראה לפרש ע"פ הנ"ל, דכיון דישנם ב' דינים של לימוד התורה, אחד מצד מצות תלמוד תורה ואחד מצד חלקי המצוה דהיינו שהמצוה מחייב אותו ללמוד הלכותיה, ב' דברים אלו הוא שבא הרמב"ם לבאר שמחוייב בהם האדם.

ולזה מביא בתחילה הפסוק ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם לבאר שיש דין לימוד מצד מצות תלמוד תורה, ואח"כ הוסיף שגם יש חיוב חדש שהמצוה עצמו מחייבו ללמוד, דכיון דתלמוד מביא לידי מעשה ובלי תלמוד א"א לקיים המצוה א"כ בודאי נכלל זה בכל מצוה ומצוה שמחוייב האדם ללמוד הלכותיה.

נמצא דאין להקשות ויהודה ועוד לקרא, משום שהרמב"ם מביא בזה ראי' לחיוב אחרת, שהמצוה עצמו מחייבו ללמוד הלכותיה כיון שהתלמוד מביא לידי מעשה, ואין זה אותו החיוב הכתוב בקרא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם.

ובדרך אחר אפשר לפרש דיתכן שהיה הו"א שהפסוק ולמדתם אותם אינו מחייב אלא לימוד של מקרא דומיא דהפסוק של ולמדתם אותם את בניכם, וכמו שכתב הכסף משנה (בהלכה ז') שאף בחנם פטור האב מללמדו יותר ממקרא [ועי' לקמן בסימן ל"ח ביאור דבריו], וא"כ הוה אמינא דהוא הדין חובת האדם ללמד את עצמו נמי כן הוא שאינו מחוייב ללמד את עצמו יותר ממקרא. לכן הוסיף הרמב"ם הא דתלמוד מביא לידי מעשה להראות שמעלת הלימוד הוא מה שמביאו לידי מעשה וא"כ פשיטא דכשחייבתו התורה ללמוד נכלל בזה כל הצריך כדי שיביאהו לידי מעשה.

סימן ג

המצוות שמנה הבה"ג בתלמוד תורה

שיטת הבה"ג במצות תלמוד תורה במנין המצות

א] בסימן א' נתבאר שהרמב"ם מונה מצות תלמוד תורה במצוה אחת שהיא מצוה הכוללת בין ללמוד ובין ללמד, והסמ"ק מונה ב' מצוות, ללמוד תורה וללמדה.

ויש עוד שיטה בזה והוא שיטת הבה"ג שמנה בענין זה עוד מצוות. דעי' בחשבון המצוות של הבה"ג (בתחלת ספרו) שמונה מצות תלמוד תורה (עשה כ"ד), ללמוד וללמד לשמור ולעשות (עשין ל"ח עד מ"א), למד בנך תורה ומצות (עשה ע"א), ושננתם (עשה ע"ב). וצ"ע מה הביאור בכל מצוות אלו.

והנה מצות תלמוד תורה היא עצם המצוה ללמוד בעצמו, ומצות למד בנך תורה ומצות היא מצוה ללמד לבניו, ומצות ושננתם יש לפרש שהיא מצוה ללמד לתלמידים ומונה אותה בפני עצמה[א], אבל צריך ביאור למה הוסיף למנות עוד הפעם מצות ללמוד וללמד, הא בין ללמוד ובין ללמד כבר נמנו, וצ"ע. [ועוד מנה הבה"ג מצוה מהפסוק ושמתם את דברי אלה (עשה ע"ג), ויבואר בסמוך אות ב'.]

והנה דעת הזהר הרקיע (עשה אות י"ז) הוא שכוונת הבה"ג במה שכתב ללמוד וללמד לשמור ולעשות הוא למצוה

א) והסמ"ק לא עשה כן למנות לימוד לתלמידים בנפרד הגם שהוא מונה ללמוד וללמד לשני מצוות, והיינו משום דס"ל להסמ"ק דתרוייהו נכללים במצוה אחד של ללמד כיון דמצוה אחד הוא הכולל ב' אופנים של קיומה וכדברי הרמב"ם בשרש ז' שהבאתי לעיל בסימן א' דבכגון זה נמנין כל דקדוקי המצוה לאחד בהמנין, ורק ללמוד וללמד מונה הוא לשנים מפני שסובר ששני ענינים הם. ובדעת הבה"ג צ"ל דלא ס"ל דזה מיקרי דקדוקי מצוה כיון דב' פרשיות הם בתורה ואינם כלולים ביחד ולכן מונה אותן כל אחד בפנ"ע. ועי' מה שהאריך הגרי"פ פערלא בביאורו לסה"מ לרס"ג במבוא לחלק א' אות ז' שרש ז' במחלוקת הראשונים בנוגע לשרש הזה.